TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 8, Sayı: 29, Haziran 2021, s. 1-19

Doç. Dr. Sinan ÇAYA

İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
sinacaya@hotmail.com

BEVLİYE ÜSTÜNDEN, BEDEN & SAĞLIK SOSYOLOJİSİ İZLENİMLERİ

Özet

Sağlık(-ve-Beden) Toplumbilimi; geleneksel tıbbın bütün veçheleri ile meşguliyetten başka; meslekten olmayanların modern tıbbın branşlarına ve onların erbâbına yönelik tutumları ile de ilgilenir. Tam da bu bağlamda; on-yıllar tutan zaman zarfında halk arasında oluşmuş bir takım kalıp-yargılar da denklemin içine dahil olurlar. Esasen bu gibi inançlar popüler kültür öğelerine nakşolmuştur dense yeridir. Meselâ; bir dahiliyecinin hastayı muayenesi hususunda *iki tıktık bir sıkışık* ibâresi yaygın surette kullanım bulurdu. Bevliye, tıbbın biraz farklı bir dalıdır; zira akla ilk gelen çağrışımlar, onu, erkekte cinsel iktidar meselesi ile bağdaştırarak bir tür “keyfe keder ya da lüks” tedavi düzlemine yakıştırırlar. Halbuki insan vücudunun boşaltım aygıtının tamamı, bu ana bilim dalının mevzuudur ve bayan hastalar da tabiatıyla kapsamın içindedirler. Mevzumuz esasen *Sağlık Sosyolojisi* kapsamında olmakla birlikte; bir anlamda *Sosyal Tarih* ile de iç içe geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıp; Üroloji / Bevliye; hekim / tabip / doktor; hasta; muayene; böbrek; boşaltım aygıtı; güçleş güçleş; pehlivan; Sosyal Tarih.

IMPRESSIONS ABOUT BODY & HEALTH SOCIOLOGY, VIA UROLOGY

Abstract

In addition to occupying itself with all aspects of traditional medicine; Health(-and-Body) Sociology also deals with the attitudes of laymen (non-experts) towards branches of modern medicine and the related professionals. In this very context; a lot of stereotypes which have developed among folks throughout decades are also involved. Indeed, such beliefs are deeply-rooted in the popular culture. For instance, a phrase in the line of something like “*two successive clicks and a final gentle tap* and all is over” used to describe the way an internist would examine his

patient. Urology is a somewhat different branch of the medicine because the first associations coming to the mind relate it to the issue of sexual potency of the male and accordingly carry it onto a kind of “luxury” or optional-treatment plane. However; the entirety of the excretory system of the human body is the topic of this scientific discipline; whereby female patients also naturally fall into the same category. Even though our topic primarily concerns *Sociology of Health*; in a sense, it interlaces with *Social History*, as well.

Keywords: Medicine; Urology; physician; patient; medical examination; kidney; excretory system (*Ausscheidungssystem*); wrestling; wrestler, Social History.

GİRİŞ: Çalışmanın Oluşum Süreci

Bir zaman önce öğretmen-teyzezâdem, mesânesine musallat habis hastalık yüzünden terk-i hayat eyledi. Anne ve baba tarafımdan birçok kuzenim içinde onun ayrı bir yeri vardı. (Anasoyunda teyze çocukları paralel kuzen hükmündedir; dayı çocukları ise çapraz kuzen. Antropolojik açıdan paralel kuzen, kişiye, çapraz kuzenden daha bir yakındır). Altı yaş büyüğümdü. Öğretmen okulunda iken serbest güreşte 78 kilo bölge şampiyonu olmuştu. Büyüleyim (karizma) gücü; Hollywood’dan *Tony Curtis* ile Fransız sinemasından *Alain Delon* arası ⁽¹⁾ bir çehresi vardı. Çocukluğumda numûne-i imtisâl (rol modeli) olarak üzerimde en etkili akrabam, bu itibarla o idi.

Kendisine dair zihnimi yoklayan zincirleme düşünceler giderek bendenizi, tıbbın bevliye dalında bir tefekküre doğru götürdü. Sonra, birden, bunları kaleme dökesim geldi. Galiba yoğun düşünceleri kaleme almak biraz rahatlatma veriyor. *Sait Faik* bir öykünün sonunu, “yazmasaydım delirecektim” diye bağlamamış mı? {*Esasen yazı yazma itkisinin klinik seviyesine “grafomani” denir ki; hasta, gece yarısı kalkıp anlamsız şeyler yazar durur; hele dolma kalem gibi araçları olur olmaz kullanmaktan marazî boyutta haz duyar* (bu bozukluktan “bir tutam” belki entelektüellik adına, iyi bir katkıdır ha? (Çaya 2018))}.

Daudet (2009a); bir öyküsünde Rönesans yazarı *Montaigne*’ye değinir; onu çağdaşı dostu *Mistral* ile dengeler kafasında. *Mistral*, *Provence* lehçesindeki ısrarı ile ona göre aferini çoktan hak eder! Güney Fransa’nın bu Lâtince ağırlıklı lehçesi, daha o yıllardan itibaren (19. asrın ortası) “çaptan düşmüş” sayılır. Sadece dağdaki çobanların ⁽²⁾ konuştuğu bir dil mesabesine sürüklenir. {*Linguistik Antropolojinin önemli bir kaygısı, kaybolan lisanlara ilişkindir. Hâlen, yedi bin civarında mevcut dilin %20’si unutulma tehlikesi yaşıyor. Yakın tarihte sömürgeci diller (kronolojik sırayla İspanyolca, Portekizce, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce, [Demirperde üstünden] Rusça bir hayli geliştiler. Öte yanda nice mahallî dil “tozlandı” eskidi; raflara kalktı* (Kottak 1997, Çev. Yazar))}.

Sosyal Tarihte Tıbbî Mevzular

Osmanlı’da; batılı “üroloji” terimi yerine, doğulu “bevliye” ⁽³⁾ lâfzı kullanım bulurdu. Benzer surette; “jinekoloji” yahut “kadın-doğum” ibâresi anlamında “nisaiye”. “Dahiliye” ise “iç hastalıkları” demek idi.

Anılan *bevliye* kelimesi, isim formu dışında, önceden yüklem olarak da kullanılmış. Lisans öğrencisi iken, bir aralık misafir sıfatıyla uğradığımız başka okuldan mütedeyyin

çocukların müşterek kiraladığı bir bekâr evinde; tuvalete tam girişten gözüken, karşı duvara asılı bir karton levha görmüşümdür. Kalın yazıyla “*LÜTFEN AYAKTA BEVLETMEYİNİZ!*” uyarısı.

RESİM: Üst levhada gazete ilânında (1937 yılı) *Bevliye*, *Ürolog*dan daha iri puntolarla yer almış. Alt levhada *bevliye* var; *ürolog* hiç yok (1933 yılı). (Yaygınağ)

Yatılı lisede iken aramızda epeyce zengin çocuğu vardı amma bir tanesi, galiba *ekseriyet nezdinde*, diğerlerinden daha sevimsiz gözükiyordu (Sol görüşlerin *prim yaptığı* ⁽⁴⁾ mâzide kalmış yıllar). Kimileri çocukcağızı “s*k” mütehasısının oğlu gibi son derece âmiyâne bir yaftalama ile, muntazaman tâciz etmişlerdir ki; bu noktada ayrıca tıbbın bu branşının toplumda nasıl görüldüğü de ortaya çıkar.

Demek o günün okumuş gençliği arasında dahi *üroloji*; sanki tamamen erkeklik gücü sorunlarıyla ilgilenen ve bu bağlamda “keyfe keder” (hayatî olmayan) bir branş *addediliyordu*.

Bu noktada millî karakter kavramı devreye girer. Türk halkının *kollektif belleğinde* —*Gustav Jung*’un kavramı— meselâ futbol maçlarında cinsel kinayeler oldukça yaygındır. *Haldun Taner*; (1960’ların brinci lig takımı) *Hacettepe* kulübünde top koşturan *Ases* adındaki centilmen Rum futbolcuyu başkahraman ettiği öyküsünde bu temayı ele alır.

“Biraz daha derin düşünülse, kaleci nedir? Kalenin bekçisi. Etken olmaktan çok edilgen bir eleman. Zaman zaman fethedilen, sonra da vicdan azabı krizleri geçiren. Ağlara yaslanıp başını direklerle vurup ağlayan. Bu hâliyle iffetini koruyamayan beceriksiz bir bâkireyi hatırlatmaz mı? Oysa, vurucu bir santrafor, ya da acar bir açık, bir gol kralı, futbolcuların en *erkek* elemanı sayılsa yeri. O, kalenin ebedî avcısıdır. Kaleciyi bir gâfil anında avlamak için tetiktedir hep. Doksan dakika boyunca” (*Haldun Taner*, 1969, *Ases* başlıklı öyküsü).

Türkiye’den daha doğudaki toplumlarda, erkeklik gücü meselesi daha da merkezî bir kollektif zihnî meşguliyet hükmündedir. *Afgan* şehri *Bamyan* ve civarında —başşehir *Kâbil*’in 240 km kadar batısında konumlanmıştır— 1960’larda yapılan araştırma bunu doğrular niteliktedir. Halkın içinde katılımcı gözlem ve görüşme usûlleriyle aylarca veri toplamış (ve sonradan çalışmasını kitaplaştırmış) genç antropolog (*Canfield*) bu hususta çok bilgiler sunar. Bilhassa yeni evli erkeklerde, düşmanlık büyüsü sonucu cinsel iktidar kaybı yahut erkekliğin bağlanması; önemli ve ürkünç bir mevzu teşkil eder.

Birçok damat, özel bir erkeklik bağlama büyüsüne karşı tedbirini alır. Hele, izdivaç sürecinde alt edilmiş bir başka talip var idiyse ve bu anılan şahıs ilgili tılsımı (yahut muskayı) yaptırabilecek imkânlara sahip ise; böyle bir korku daha da kesif hâlde duyulur. Damat ve yakınları bir ermiş türbesine gidip etrafında dualar okuya okuya dönerek bu muhtemel büyüye karşı baştan bir korunma temin etmeye bakarlar. Bir karşı-büyü hazırlamak yoluna giden damatlar da görülmüştür. Bâzen tam nikâh akdi sırasında münhasıran böyle bir tehlikeyi bertaraf edecek dualara müracaat edilir (*Canfield* 2010: 198, Çev. Yazar).

Bevliyenin “iç yüzüne” dair Türkiye özelindeki yakıştırmalara devamla; diyebiliriz ki bunların çoğu hem haksız hem noksan bir anlayış eseridirler. Bevliye, vücutun boşaltım aygıtının (ıtrah sisteminin) tamamını kapsar. Erkek hasta kadar, kadın hasta da branşın ilgi alanındadır. Bir idrar yolları iltihaplanması, bir bayanı da ürolojinin öznesi yapar.

Türkiye'nin Çok Az Sayıdaki Kadın Üroloji Hekimleri

Bir haber kanalının videosunda bildirildiğine göre memlekette hâlen yalnızca sekiz adet kadın ürolog hekim mevcuttur.

{Tıbbın bir diğer dalı olan ortopedi için de aynı gerçek söz konusudur. Bayan eleman şöyle dursun, bu branş için, erkeğin bile iri kıyım olması tercih sebebidir. Öte yandan; *Cumhuriyet'in erken döneminde azımsanmayacak sayıda bayan ortopedistler bulunduğunu ve bu suretle bayandan ortopedi ve travmatoloji uzmanı çıkmayacağı söylencesinin yıkıldığı* konusu, ilginç bir makalede (Gürsu et al. Ocak 2010) ele alınmıştır. Ne var ki; bu hakikat; genç cumhuriyetin her alanda başarılar kaydetme heyecanı içinde esasen bir tepkisel çıkış, bir tür ispatlama anlamında düşünülse yeridir. Kitlesel ölçekte bir *karşıt-tepki* oluşumu (*Reaktionsbildung*) yani. Küçükken salıncaktan korkan gencin büyüyünce pilotluğa heves etmesi gibi bir topluca savunma düzeneği!}.

2014 Tarihli bir görüşmede, doğu bölgesinde bir büyük şehirde görev yapan ürolog hanım, şöyle konuşuyor:

— “Üroloji sadece erkek cinsel sağlığıyla ilgilenmekle kalmaz. Biz böbrek ve idrar torbasıyla ilgili, taş ve prostat ameliyatları da yaparız. Kadınların da böyle hastalıkları oluyor. Bunu ve insanların çekinceleri olduğunu bildiğimden; özellikle bu bölümü seçmeye karar kıldım. Ayrıca kadınlarda oluşan idrar kaçırma veya benzeri hastalıkların tedavisi, ancak bir ürolog desteğiyle hallolur. Böyle rahatsızlıklar ile ilgili ilaçları da ancak bir ürolog yazar. Kadınlar, olası idrar yolu rahatsızlıklarında kadın-doğuma değil; üroloğa görünsünler. Bu yol daha doğru ve erken bir tedavi sağlar”.

“Ürolojik Vak’a” Bir Şampiyon!

Bir gece yataktan, uyku öncesi gizlice dinlediğimiz transistörlü el radyosu; meşhur yağlı güreşçi *Ordulu Mustafa'nın* bir Akdeniz şehrinde, *bir gece kulübünde, böbreğinden bıçaklanıp hastaneye kaldırıldığı* haberini geçti. Önceki satırlarda bahsi geçen arkadaş hemen söze girdi:

—“Ameliyatını peder bey yapmıştır; şehirde başka bevliyeci yok!”

Mustafa Bük, baş pehlivanlar arasında güreş tutmaya başladıktan birkaç yıl sonra, otuzuncu yaşında şampiyonluğu yakalamıştır. 1969'da şampiyonluğu üçleyip; Tekirdağlı Hüseyin Pehlivan'dan 20 sene sonra altın kemere ⁽⁵⁾ kavuşan diğer pehlivan olarak spor tarihine geçmiştir (A. Yıldız'dan özet, 2017).

Kırkpınar güreşlerinde cazgırlar, er meydanına çıkan meşhur güreşçileri; seyirciye; kâfiyeli mâniler okuyarak takdim ederlerdi. Onun için söylenen beyit şöyle idi: **“Rafa koydum yumurta! / Ordulu Mustafa!”**

RESİM: *Ordulu Mustafa* kıspeti içinde poz veriyor. Yanındaki zât, etkinliğin sponsoru olsa gerektir. Şampiyon, tek böbrekle güreşe devam etmiştir (Yaygınağ).

O gece talebe kafamızla, o radyo haberinde ilkin, bir güreş turnuvasında başpehlivanın, her nasılsa bir gece kulübüne uğrayıp, orada bir şekilde bir vukuata karıştığını değerlendirdik. Kendisi o belâlı mekânların müdavimi olamazdı herhalde... Halbuki sonraki senelerde başka tür duyumlar hasbelkadar birikti geldi. Nihayet *Üsküdar*’da bir iş hanında; yaşlı bir esnaf hemşehrrisinden; bir sohbet; onun “hovardalık / zamparalık” kabilinden bir insanî zâfiyeti, *yüzeye vurur, doğruluk kesbeder gibi* oldu. İhtiyat kaydıyla, bu kadarını belirtip geçelim...

Ordulu Mustafa’nın Pek Parlak Karizması

Yedek subaylık günlerimizde bir ara bir askerî misafirhanede bir Havacı Tabip Üsteğmen ile aynı odada kalmıştık. Henüz pratisyen hekimdi. Memleketi *Ordu* idi ve kendisine “Ordulu Mustafa” denmesini özellikle empoze ediyordu. “Üsteğmen Mustafa” yahut “Doktor Mustafa” diye niteleyenlere hemen “Ordulu Mustafa” diye bir düzeltme getiriyordu. Kendinden menkûl lâkabını (veya pâyesini) çevresinde bu müdahaleler üstünden oturtmaya bakıyordu.

Delikanlı da bir kişilik idi. Arkadaşlık anlayışı takdire değerdi. Duyumlara göre; sonradan üroloji ihtisasını kazanıp bitirmiş ve —havacıların şark hizmeti odak noktalarından— uzakça bir şehre tâyin görmüş. Orada mecburî hizmetini tamamlayıp hekimliğe sivil olarak devam etmiş.

RESİM: Ordulu bir maçta cazgır tarafından galip ilân ediliyor (SOL KARE). Pehlivan, diğer üç arkadaşıyla poz veriyor (SAĞ KARE). (Bölge basınından Adnan Yıldız'ın arşivi).

Ordulu Mustafa'nın birçok diğer şampiyondan bir farkı; çok belirgin bir karizma (büyüleyim gücü) sahibi olmasıdır muhakkak. İradesi de çok üstündür. Merhumun, yaşadığı müessif olayın ardından yıllarca yağlı güreşe devam etmesi ⁽⁶⁾ elbette bütün takdirlerin üstündedir.

Diğer Bazı İzlenimler

Bendeniz-fakir; tam evliliğin eşliğine gelmişim. İstanbul'un büyük bir semtinde sokakta yürüyorken bir *ürolog* hekim tabelâsına gözüm ilişiverdi. İçimden gelen kararlı bir itki (*impulse*) ile birden merdivenlere meylettim. Basamakları tırmandım. Bir muayene olasım gelmişti içimden... Ne de olsa bilgi noksanlıkları bazen insanı belli kaygılara sevk edebiliyordu.

Meselâ yeterli bilgisi olmayan kişi, husyelerin (erbezi) asimetrik teşekkülâtını pekâlâ bir anomali zannedip yeise kapılabilir. Nitekim çok daha sonraları dikkatimize gelecek bir Fransızca Tıp kitabında (*Khan* 1937: 30) sol testis için tanımlayıcı “daha büyük, daha ağır ve biraz daha aşağıda” (*plus gros et plus lourd et un peu plus bas*) ⁽⁷⁾ ibâresine tesadüf edeceğimiz varmış sonradan...

Aynı kitapta yazar (*Khan*), ayrıca, *erkeğin soğuk bir banyodan çıktığında husye torbasının (skrotum) iyice büzüştüğünü* de belirtir. Zaten bu durumun daha estetik gözükmesinden ötürü antik Grek heykellerinde temsiller bu hâliyle yer almaktadır diye ekleme yapar (Çev. Yazar).

{Küçükken mahalle arkadaşları bir olup yakındaki bir ırmakta yüzmeye gittiğimizden, bu fizyolojik görüngüye (fenomen) zâten âşinâ idik; hattâ bir defasında bunun sebebinin mahalle arkadaşları arasında harâretle tartışıldığını hatırlarım. Yaşı büyükçe bir ağabey kulak misafiri olunca kızdı.

—“Bu veletler böyle deneyler mi yapıyor?” diye gürledi bizlerden tarafa, üstenci bir edâyla. Gruptan birisi onu teskin etti:

—“Abi [ağabey] biz ara sıra yüzmeye gidiyoruz ya, işte oradan biliyoruz!”}.

Anılan lüzumlu bilgiler kapsamında bir diğer husus; bir *tevafuluk* sıfatıyla; o doktor ziyaretinden kısa bir süre sonra; bir mahalle bakkalında kese kâğıdı ⁽⁸⁾ yapılmış eski tarihli bir gazete sayfasında ifadesini bulmuş surette dikkatimize gelecekti. Kahvehane köşesinde eskazâ pinekleyeceğimiz tutmuş. Beyaz leblebi atıştırmışız. Boşalan kese kâğıdını söküp şöyle bir bakınmışız. Bunu, *Adana*’da iken âdet edinmiştim. Seyyarlar, *İncirlik Üssü*’nden gelme kuşe dergi kâğıtlarından külâh bükerek; açık hava sinemalarının tam önünde kuru yemişleri bu külâhlarda satarlardı. İçi boşalınca açıp İngilizce metinleri de şöyle bir okumak; başka türlü bir uğraş (*a challenge of some sort*) ve haz vesilesi idi... Tanıdık esnaf bana resimden ziyade yazısı bol külâhlardan verirdi. Arkadaşına fısıldardı:

—“Bu, lisan çalışıyor bizim sargı kâğıtlarından!”

Evet. Kese kâğıdına denk gelen sağlık köşesinde neler de neler yazılıydı! *Kimi gençlerin büyük abdeste çıkarken erkeklik uzvundan azıcık yapışkan sıvı gelmesi; korkulacak bir hâl değildir. [Bünyevî olarak] nispeten irice bir prostat bezinin, dışkılama esnâsında kalın bağırsak tarafından bir masaj etkisine sunuk (mâruz) kalmasından ileri gelir. Bu durumun muayyen (belli) bir tedâvisi bulunmadığı gibi, zaten zararı da yoktur* ⁽⁹⁾ kabilinden izahatlar. Neyse...

Doktora gözükmeye seansına; kaldığımız noktadan devam edelim. Ağır çekim adımlarla (Almanca’da *zaman biyyüteci* mânâsında “*Zeitloop*”, İngilizce’de ise “*slow-motion*” deniyor) ⁽¹⁰⁾ merdiveni tırmanış ve nihayet kapı zilini çalıp muayenehaneye dalış... İçeride ne başka bir hasta ne de hattâ bir sekreter ⁽¹¹⁾ yahut yardımcı! Hekim; kurşunî renk saçları dökülmeye yüz tutmuş, babacan görünümlü bir zât. Beyaz önlüğünün kollarını sıvamış. Gösterişsiz, yapmacıksız, pratik bir kişilik hissi uyandırıyor insanda daha o ilk bakışta. Kendisine, “şöyle bir görünmek” gibi bir murâdımız olduğunu, âdetâ fısıltıyla ifade etmenin ardından; işaret ettiği yere uzanış. Gözleri kapayış...

Tıbbî muayenemiz gerçekleşirken, bir aralık telefon çalıyor. Bendeniz-fakiri öylece kendi hâlime bırakıp, masasına yöneliyor. Telli hattın diğer ucundaki muhatabına bazı lâflar yetiştirmek durumunda kalıyor. Muhtemel bir çıkarsamaya göre; telefondaki ses; evhamlı tabiatlı fakat bayağı da hatırlı bir hastasından başka biri olamaz. Âhizeyi çatalına geri koyarken söyleniyor:

—“Seni mızımız herif seni!”

Gayri-ihhtiyarî gülümsemişiz ki, doktorun yüzü de geniş bir tebessüme gark oluyor. Meğer telefon iyi ki çalmış! Bir samimî diyalog ve uyumlu bir anlaşmaya (*establishing rapport*) böylelikle iyi bir zemin hazırlamış.

Derken takip eden birkaç satırlık sohbet: Doktor asker menşeli çıkıyor. Emekli tabip yarbay. *Bariş Harekâtı* sırasında *Adana Askerî Hastanesi*’nde vazife yapıyormuş. *Kıbrıs*’a en yakın konumdaki bu askerî hastanenin bu alandaki tek uzmanı sıfatıyla, muharebelerde boşaltım aygıtına isabet almış asker kişilerin ameliyatlarını, tedâvilerini hep o gerçekleştirmiş. Şu an için hayatta ise kulakları cınlasın. Ahrete göçtüyse gani gani rahmetler olsun!

“Tescillenmiş” Sağlamlık & Zihnî “Seğirdimleri”

Muayeneden sağlam çıkmak bir güzellik, bir rahatlık... Bu gibi teminatların bir otorite ağzından çıkması başka, meslektan olmayanın güzel ve avutucu sözleri başka. Yani şunu demeye getiriyor insanı: *Şayet hekimin sözü hastanın işine gelmezse, yaygın benlik savunma düzenekleri —Karen Horney (1885-1952) ve diğer kimi davranışçılara göre başa çıkma stratejileri (coping strategies) ama Erich Fromm (1900-1980) gibileri için oryantasyonlar —kendiliğinden işlerlik gösterirler. Adı ne seçilirse seçilsin, anılan bu psikolojik düzenekler (mekanizmalar) özünde aynıdırlar* (Çaya 2018) ve ilgili bireye bir baston, bir payanda işlevi görürler en kötü zamanlarda. İyi ki de bu hâller işlerlik gösterirler! Birey için en zor, en tehlikeli vakitlerde (dar boğaz durumlarında) onun sorununu bir nebze yumuşatmaya, kritik eşiği daha kolay aşmaya yönelik bir fayda, bir tinsel (ruhî) güç takviyesi, bir moral-mâneviyat “okşanması” ortaya koyuverirler.

Sağlık konularında anılan savunma mekanizmaların belki en yaygın izdüşümü, bir çok hüsrarlarda *yadsıma* (inkâr/ *denial*) “kılığında” vuku bulur. Birey; kötü teşhisi (tanıyı) savuşturmak için; tam da o doktorun şahsını hedef alır içinden. Ona “nalbant” der; “acaba Tıbbiye’den nasıl mezun etmişler?” gibi sualleri deşeler. Bu suretle kendi kendisine yüreklendirici telkinlerde bulunmuş olur. Gel gelelim son tahlilde, derinden derine bir bilişsel (*cognitive*) muhasebenin ışığı doğrultusunda, içine bir kurt düşmesine mâni olamaz tabî. Endişe (kaygı, *anxiety*) kıvamında zincirleme tepkiler bir çeşit başlangıç noktası bularak oradan bir şekilde harekete geçerler. Zor bir lâhza (*enstantane*) demektir bu vesselâm!

RESİM: Böbrekler ve *mesâne* (idrar kesesi) (Yaygınağ) (Mesânenin sağlamlık testlerinden biri; hastayı paravan arkasında bir hunili cihaz içine *teşâşür* ettirip, buradan otomatik tazyik (basıncı) grafiği almak suretiyle gerçekleştirilir. *Yazar*).

SONUÇ

Beden ve Sağlık Sosyolojisi, toplumbilmin özelleşmiş dalları içinde önemli bir yer tutar. Belli bir halkın, sıhhatin korunmasına ve tekrar kazanılmasına dair tutumları, anlayışları, inançları neler ise; bütün bunlara ışık tutar. Özellikle toplumun avantajsız katmanlarının, hekim yerine (kendinden menkûl çeşitli unvanları haiz) şifa dağıtıcılara (*healers*), ne gibi saiklerle yöneldiklerini ⁽¹²⁾ irdeler. Ona göre de Tıp yetkililerine; belli kavrayışlar, öngörüler açısından rehberlik hizmeti sunar.

Başka bir deyişle; geniş halk kitleleri nezdinde; modern tıbbın dallarına dair ne tür algıların revaçta olduğuna bakar. Meselâ bir aralık; psikiyatri ihtisas hastanelerini kaldırıp, onların yerine sair hastanelerdeki psikiyatri kliniklerini genişletmek gibi bir devlet projesinden, basında söz ediliyordu.

1971 yılında tıbbi illüstratör William P. Didusch'un Amerikan Üroloji Derneği'ne yaptığı üroloji çizimlerini hediye etmesiyle müzenin kurulmasına karar verilmiştir. Bu bina günümüzde hem bir müze hem de Amerikan Üroloji Derneği'nin merkezi olarak kullanılmaktadır. Müzede ürolojinin 300 senelik tarihini gösteren çizimler, enstrümanlar ve fotoğraflar mevcuttur.

Didusch'un çizimlerinden biri [urinary catheter (idrar sondası) cihazını gösteriyor]

RESİM: Yabancı kaynaklardan üroloji bilgileri (Aktaran H.H. Sarı 2018: 565; Üçüncü Sağlık & Müzecilik Sempozyumu'na dair *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayını No. 51*).

Belli ki maksat-murat, tedâvi sonrası mahallesine dönen bireyin “Bakırköy”den (ya da bölgesel “şöhretli” Manisa, Samsun, Elazığ’dan) değil ve fakat filânca numûne yahut araştırma yahut devlet hastanesinden şifalanıp döndüğünü dile getirebilmek idi. Böylece o eski yaftalama (“delirmiş” etiketi) önlenmiş olacaktı. Belki çok *mütecessis* (meraklı) ve iddialı bir tanıdık, muhatabının hangi serviste yattığını ardışık sorularla onun ağzından “çengelle” çekse bile, önceki ürkütücü tesir (“Bakırköy”den dönüyor olmak! Bir başkaydı diye) yine de aynı şiddette yaşanmayacaktı. (Anlaşılan anılan proje sonraları bir ihtiyaç olmak özelliğinden giderek

sıyrılmıştır. Ruhsal sorunların da, tıpkı fiziksel rahatsızlıklar gibi sadece birer hastalık hükmünde oldukları, Türkiye toplumunda genelde çoktan anlaşılmıştır).

Yaşanmışlıklardan süzülen üroloji dalına ilişkin bir takım tespit ve nakiller; *sosyolojik açıdan* bu nokta-i nazardan değerlendirmeler bulabilir. Önceki yıllarda *icra-i meslek* etmiş kimi vazifeşinas bevliye mütehassısları da ilgililere; bugünden bakıldığında çarpıcı, ilginç gelen örnekler aktarabilirler. Diyebiliriz ki bevliye; hiç de öyle “lüks” bir tıp dalı değildir. Hayatı önemde, ciddiyette böbrek ve diğer boşaltım organ rahatsızlıklarına dönük bir teşhis-tedavi branşından ibarettir.

İLGİLİ NOTLAR

1) *Cüneyt Arkın* bir ekran sohbetinde anlatmıştı: Çizer ve yönetmen merhum *Suat Yalaz*; *Karaoğlan* çizgi romanını filme alacağı vakit; gidip gelip ondan başrolü talep etmiş *Arkın*:

— “Ben *Malkoçoğlu*’yum; bu role en ziyade münasip adamım” diye üstelemiş. İlle velâkin ısrarları sökmemiş. *Yalaz*, ona,

— “Sen, *Marçello [Mastroianni]* ile *Alain Delon* kırması, Avrupaî bir tipolojisin; *Karaoğlan*’ı canlandıramazsın! Bu role kesinlikle gitmezsin!” diye kestirmiş atmış!

Aktör bu cümleyi; ekranda nice seyircinin karşısında; gayet memnun bir tebessümle nakletmişti. (Sonradan anılan rolü *Kartal Tibet* kapacak ve o noktadan itibâren de beyaz perdede bahtı açılacaktır).

RESİM: Anılan kişiler & ilgili çizgi romanın bir sayısının kapağı.

2) Çobanlar, *Provence* lehçesinde ısrar ettiler; zira toplumun en ücra “insan adacıkları” (*enclaves humaines*) onlardır. Olumlu olumsuz yeni eğilimlere, akımlara en bigâne kalanlar galiba onlardır. Tabiatın ortasında sürülerini otlatan çoban figürünün en bâriz bir vasfı, yalnız yaşamasıdır. (Deniz feneri bekçiliği gibi daha başka meslek erbâbı varsa da sayıları çok azdır). *Daudet, Yıldızlar (les étoiles)* adlı bir diğer öyküsünde (2009b), çobanın yalnızlığına adamakıllı eğilir. Çobanların sırf bu yüzden geceleri yıldızları çok iyi seyrettiklerini ve iyi tanıdıklarını vurgular.

Çoban temalı bir ortaokul şarkısında; şu mısralar geçiyordu: “Ey çoban! / Nedir kederin? / Yalnızlık, buymuş kederin! / Senden irak mı? / Senden uzak mı, sürülerin?”

3) Bu arada belirtelim ki önceden “nöroloji” yerine de “asabiye” kelimesi “yürürlükte” idi. Bugün “sinir hastalıkları” ibâresi onu karşılamaktadır.

Esâsen hekim tabelâsında yakın zaman öncesine kadar, “sinir ve ruh hastalıkları mütehassısı” ibâresi “nöroloji uzmanı” anlamına gelirken, “ruh ve sinir hastalıkları” ibâresi ise “psikiyatri uzmanı”

anlamına gelirdi ve Türkçe açısından, bu teamül; günümüzde iyice yer etmiş batı menşeli “psikiyatr” kelimesinden çok daha münasip idi (Belli 1981).

4) Tarihin akışı boyunca belli dönemlerde belli fikirlere ya da ideolojilere (fikriyat, düşünüyapı) gençliğin kitleler hâlinde “kapılması” meselesi, bir hayli enteresandır. Ergenliğin tipik özelliklerini sergileyen davranış kalıpları arasında ilgili alanyazımda (literatür) “bir dâvaya adanmışlık” (*commitment to a cause*) alt başlığında söz konusu edilir bu durumlar. Biz kolej öğrencisi iken; az çok örtüşen tarihlerde bir diğer (ancak bu şıkta *Frankofon*) İstanbul okulunda, bizden yaşça biraz daha büyük bir öğrenci, geleceğin gazete yazarı *Hâdi Uluengin*, kendi tâbiriyle, “cinnet yıllarını” yaşamaktaydı meselâ...

RESİM: Anılan Fransız okullu yazarın gençlik portresi (Yaygınağ).

5) Kırkpınar geleneğine göre üst üste üç yıl birinci gelen güreşçi, çaprazlama omuz—bel aralığına (askerdeki manevra kayışı gibi) takılan altın kemere temelli sahip olur.

RESİM: Kırkpınar’ın, günümüzde *Edirne Belediyesi*’nce tanzim edilen geleneksel altın kemeri & muhtelif senelere ait kabza motif kompozisyonları (Yaygınağ).

6) *Ordulu*’nun tek böbrekle yıllar yılı pehlivanlığa devam etmesi, muhakkak ki onun çok olağanüstü azim ve irade kuvvetine karinedir. Vakt-i zamanında, bir gazetede bu nokta ile ilgili bir haber çıkmış idi. Ünlü güreşçinin bir böbreğini kaybetmiş bulunduğundan, rehberleri tarafından haberdar edilen turist grubu

şaşkınlığını ve hayranlığını dile getiriyordu. Ara başlık “bir insan tek böbrekle nasıl güreşebilir ki?” şeklinde sunuluyordu.

Vesileyle resim sanatçısı *Âbidin Dino*’nun da benzer (bu şıkta bir fikir işçiliğine devam istikametindeki) başarısından bahsetmek mümkündür.

RESİM: Ressam *Âbidin Dino* (1913-1993) (Yaygınağ).

Livaneli’nin kaydettiğine göre, gurbette kendisine büyük destek olan ressam, 1980’lerin başında tek böbreğini çoktan kaybetmiş durumdaydı. Eşi *Güzin Hanım*’dan hem kötüye giden ağrılarına gizliyordu hem de (*Livaneli*’ye emanet ettiği) tıbbî tahlil sonuçlarını... Kendisi *Paris*’te vefatına kadar nefis tablolar üretmeye devam edecekti. (*Livaneli* daha çocuk yaşta iken kendi anneciğinin de bir böbreği ameliyatla alınmıştır. Özyaşamsal romanında bahseder). (*Livaneli* 2011 *passim*/ bütüne atıf.).

7) Belki de bu yüzden Anadolu ağzında önemli bir insanın “sağ kolu” olmak mânâsına onun “sol t*ş*ğı” olmak ifadesi kullanılır. Önemli kişinin sevip kolladığı, kayırıp gözettiği yakını demektir bu.

Yaşlı bir emekli öğretmen, zamanında görev yaptığımız lisenin bir öğretmenler günü buluşmasında kürsüde anılarını naklederken söylemişti. Onun çok sevdiği vakur, şırmamak nedir bilmeyen bir talebesi varmış. Bu Anadolu çocuğuna sözlü notlarını da “bol kepçeden” yakıştırıyormuş. Öte yandan, bütün sınıf durumu fark ediyormuş meğer. Ona göre de haset (kıskançlık) hisleri kabarıyormuş diğerlerinin. Derken çocuğa “filân hocanın sol t*ş*ğı” (*lâkabını* mı yoksa *pâyesini* mi yoksa *unvanını* mı demeli?) nispet etmişler. Çocuk ise iltimaslı görüntüsünden —sosyolog *Charles Cooley*’in geliştirdiği ayna benlik algısı kavramı— bizzat mutazarrır olmuş. Dönem sonuna doğru hocadan; kendisini *ikmâle* (bugünkü terim ile bütünlemeye, Eylül’e) bırakması, böylelikle bu kanaati yıkması *istirhamında* (ricasında) bulunmuş! Bu hâtıra nakledilirken; salondaki dinleyiciler gülüşmüşlerdi...

8) Önceki seneler, belki de ister istemez bugünlerden çok daha *cevreci* zamanlarmış. Çarşıdan alınan her şeyin kese kâğıdına, onların da topluca iplikten filelere konup eve taşındığı dönemler yani! Daha “sosyetik” dükkânların kese kâğıtları bej rengi sargı kâğıtlardan ve fabrikasyon imâlât idi. Mütevazı esnafın bazıları kendi keselerini, okunmuş gazete kâğıtlarından belli kaplama usûlleriyle bizzat hazırlıyorlardı; hattâ bunun için; yapışması gereken kısımlara; pahalı piyasa zamkı yerine, un hamuru sürüyorlardı. *Küçükken elimin akçe görmesi (ilk kendi kazancım) bu sayede vuku bulmuştur: Bir öğleden sonra, kiralık evin mutfağında bir rafta istiflenmiş eski gazetelerin bir bölümünü mahalle bakkalına götürdüm. Bakkal Amca benim evden vazifeli geldiğime hükmetti. Bozuntuya vermedim. Gazeteleri terazisinde tartıp, gramajın karşılığı ödemeyi paşa paşa gerçekleştirdi. Avucum madenî parayla doldu!*

Aslında gazete, memleketin *sosyal tarihinde*, o muhteşem boyutlarıyla, *yüz değeri* olarak da okunma dışı maksatlara daima hizmet eylemiştir. (Kupon vesaire gibi promosyonlar ayrı bir mevzudur). Hamama giderken temiz çamaşır gazeteye sarılır, dönüşte üstten çıkan kirli çamaşır yine gazeteye paketlenip dönülürdü Ev temizliğinde en iyi pencere camı parlatmanın gazetelerle yapılacağı, ilkokulda *Aile Bilgisi*

(tomurcuklanan bir *Ev Ekonomisi* bilimi) dersinde okutulurdu ki günümüzde bilgi yarışmaları soruları içinde yer aldığı oluyor bu tekniğin. “Gecikmiş okunmalar” hususu da bahse değer: Tâli köy yahut beldelerdeki tren istasyonlarında; vagon pencerelerinden çocuklara gazete atmak gibi hayırlı bir iş yapan yolculara rastlanırdı önceden. Günlük gazete bulamayan o çocuklar, bu ikram gazete kanatlarını okurlardı. Tarihi biraz geçmiş olsa bile. Okuyacak materyal bulmak o şartlarda kolay değildi. Gazetenin yalın, sâde, anlaşılır bir dil kullanması; kimi haberlerin merak duygusunu *gıdıklaması* onları okumaya celbeden etmenlerden idi.

9) Burada patolojik bir sonuç söz konusu olmadığı gibi; anılan sıvı (*semen*), sadece ersuyu (meni) hücrelerini taşıyıcı ortam görevini yüklenir. Dinî mânâda mahzur yoktur o yüzden; yani gûsletmek (boy abdesti tâzelemek) mecburiyeti ortaya çıkmaz.

10) Zaman kavramının mutlak değil, esnek oluşu, izafiyet kuramıyla ispat buldu. Kişi, kendi hayatında da belli koşullarda bunu yaşantılayabilir sanki! *On yıl önce tuttuğum bir taksi, ara yoldan çıkan bir otomobil ile çarpıştı. (Vukuat hafif atlatılacaktı). Hemen öncesinde; an be an çarpışmaya doğru yavaşça ama önlenemez bir surette sürüklendiğimiz duygusunu yaşamışım! Bu tecrübe; zamanın elastikiyet özelliğinin, benim nezdimde, lûgat mânâsında kanıtı gibidir.* (Haz verici anların çabuk, eziyet altındaki anların ağır geçtiği konusuna değinen yazılar zaten haddinden fazladır ama orada zamanın sür’ati bir anlamda mecazî açıdan ele alınır. Bu ayrı şeydir).

Sırf bu hususa değindiği için; *J. Wambaugh*’un bir romanı belleğime kazınmıştır. 28 Yaşındaki bayan donanma dedektifi *Bobbie Ann Doggett* (lâkabı “*Bad-Dog*”), maceranın sonunda bir silâhlı çatışmaya giriyor. Hem mermisinin havada süzülürcesine ağır ağır hedefe yollandığı hissine kapılıyor hem de bu arada altını ıslatmış olduğunu, olayın sonunda fark ediyor! (Yazar *Wambaugh* polisiye yazmaz; doğrudan polislerin kendilerini yazar. Meslekten ayrılmadır zâten...).

11) 1960 Yapımı, *Orhan Günşiray* ile *Fatma Girik*’in başrolleri paylaştığı “Cici *Kâtibem*” filmini, çocukken seyretmiştik. Demek o yıllarda “kâtibe” sözcüğü henüz kullanımdaydı. Ne olduysa ortadan kaybolmuş; yerini batı kökenli “sekreter” kelimesine terk etmiş! Oysa Türkçe’ye “sekreter”den çok daha uygun mutlaka...

RESİM: Anılan filmin afişi

12) Sosyo-kültürel ve ekonomik seviyesi yüksek bir fert (birey) dahi, belli *şartların zorlamasıyla* soluğu diplomalı-tabip yerine bir şifacıda alabilir! Bütün tıbbî işlemlerin illâki kayda geçtiği bir batı memleketinde, kendisini düşük yaptırmak zorunda hisseden (evli olmayan) hâmile kadın... Mahrumiyet bölgesinde dirseği çıkan jeoloğa, etraftan tavsiye edilen ve çâre demek olan bir çıkıkçı (sınıkçı) vs. misâlleri gibi.

Elif Şafak, İngilizce dilinden kaleme aldığı bir romanında; 1970’lerin Güneydoğu’sunda ücra bir mevrâda; kaçakçılar dahil her gelene sağlık hizmeti sunan alaylı ebe *Cemile* karakterini de ele alır; işler. Onun özdeş ikizi *Pembe*; evlilik yoluyla önce *İstanbul*’u, sonra *Londra*’yı boylamış, o ise bekâr kalıp taşra ebeliğine sürüklenmiştir feleğin buyruğuyla. Yerli halk ona bir Orta Asya şamanı imişçesine gizil güçler nispet ederler. (*Cemile* ve *Pembe*; babaları *Berzo* ve anneleri *Naze*’nin dokuzuncu ve onuncu kız çocuklarıdır. Ebeveynler tek oğlan bebek dahi edinememişlerdir).

EK: İLGİLİ BİR MANZÛME

BOŞU BOŞUNA KORKU...

Sarılık salgınında

Bir önlem olsun diye

Yurtta her birimize

İkişer sarı kapsül

dağıttılar geçende.

O günün akşamında

Alafranga “kenefte”

“Teşâşür” ediyorken

Bir baktım ki idrarım

Alabildiğine renkli!

O kadarıyla kalsa!

Don bezimin iç yanı

da kıpkızıl desenli!

Telâşa kapıldım tabî...

RESİM: İdrarın rengi & dolayısıyla sağlık göstergesi; *alaturka* tuvalete nazaran *alafranga* olanda daha açık seçik gözlemlenir yahut göze çarpar (Görseller: Yaygınağ)

Bir şeyler hatırladım:

Bir zamanlar *Clay*'ın

menajeri demişti:

—“İdrarı tam domates

salçası kıvamında!

Böbreğine yıllarca

yediği yumruklardan...”

O sıra şampiyona

Parkinson hastalığı

Teşhisi konulmuştu

(Bir gazete haberi,

Spor sayfalarından)...

RESİM: Önce Cassius Clay iken İslâmiyet’i kucaklayarak Muhammed Ali Clay olan ünlü ağır sıklet boksör. Otoritelere göre boksun gelmiş geçmiş en büyük ismi! Çocukluğumuzun büyük kahramanı! (Görsel: Yaygınağ)

Ve kantine *seyirttim*

Bir karış suratımla...

İyi etmiş gelmişim!

Daha o ilk masada

“Sarı sidik” sohbeti

yapıyor birileri!

Aldığımız ilâcın

Yan etkisiymiş yanı.

Bir sevindim, sormayın!

Ve yükselen moralle

Daha bir *sâlimcene*

Çalıştı kafacığım.

Deminki kızzılıklar

da “vuzuha” kavuştu

Saniyeler içinde:

Sabahleyin bendeniz

Boy abtesti alırken

“Etek tıraşı” olmuşum

pek keskin bir jiletle!

Buydu bütün mesele...

Yazar

RESİM: Hazır plastik tıraş araçlarından önceki jiletli makinalardan biri;
Yanında ufak su kabı & tıraş fırçası (Görseller: Yaygınağ)

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, Sait Faik (1952). “Haritada Bir Nokta ” (kısa öykü), (e-yayın versiyonu).
- Belli, Vedat F. (1981). “Psikiyatri & Adlî Psikiyatri Üzerine Basılmamış Kürsü Sohbet Seansları”, Çukurova Tıp Fakültesi Adlî Kürsüsü, Balcalı-Adana.
- Canfield, Robert L. (2010). “Efficacy & Hierarchy: Practices in Afghanistan as an Example” in Canfield, Robert L. & Rasuly-Paleczek, Gabriele; Eds.: *Ethnicity, Authority & Power in Central Asia: New Games Great & Small*, Routledge, New York & London.
- Çaya, Sinan (2018). “Health-and-Body Sociology” İngilizce-Tıp Seçmeli dersi, basılmamış notları; İstinye Üniversitesi, Cevizlibağ, İstanbul.

- Daudet Alphonse (1879, 2009a). “The Poet, Frédéric Mistral” in *Letters from my Windmill*, (trans. from French by Mireille Harmelin & Keith Adams), a Gutenberg e-Book.
- Daudet Alphonse (1879, 2009b). “The Stars” [“les étoiles”] in *Letters from my Windmill*, (trans. from French by Mireille Harmelin & Keith Adams), a Gutenberg e-Book.
- Egüz, Saip & Aydın, Ziya (1967). *Ortaokullara Müzik*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.
- Gürsu, Serper et al. (2010). «‘Kadınlardan ortopedist olmaz!’Efsânesini Yıkanlar...», *Acta Orthopaedica et Traumatologica Turcica* [Dergisi], İstanbul.
- “Kadın Üroloji Uzmanının, Hastalarıyla İlginç Diyalogları” (24. 11. 2014), DHA [menşeli] dijital havâdis.
- Kahn, Frédéric. (1937). *Notre vie sexuelle: ses problèmes, ses solutions*, Imprimerie Basler Berichthausa, Bâle / Basel, Swiss.
- Kottak, Conrad Phillip (1997). *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*, McGraw-Hill Companies, Inc., New York.
- Livaneli, Ömer Zülfü (2011). *Roman meines Lebens: Ein Europäer vom Bosphorus*, (Çev. Gerhard Meier), Klett-Cotta Verlag, Stuttgart.
- Sarı, H. H. (2018). “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Sağlık Müzeleri”, Atış, Semih & Çekin, Murat D., Ed.: 3. *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kitap No. 51, İstanbul.
- Şafak, Elif (2011). *Ehre* [özgün başlık: *İskender*], İngilizce’den Almanca’ya tercümesi: Michaela Grabinger, KEIN & ABER e-Book.
- Taner, Haldun (1969, yeni basım: 2016). *Sancho’nun Sabah Yürüyüşü* [“Ases” dahil, topluca altı öykü], Yapı-Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tezmen, Gündüz (c.1979 [takribî tarih]). «“Bunalımlar, Dertler” Üstüne Soru-Cevaplı Sağlık Köşesi», *Hürriyet Gazetesi*, Yıldırım Servis Departmanı, Cağaloğlu-İstanbul.
- Wambaugh, Joseph (1993). *Finnegan’s Week*, 1st edition, William Morrow & Company Publishers, New York.
- Yıldız, Adnan (18 Eylül 2017). “Ordulu Mustafa”, *Memleket Ordu* [Yerel Gazetesi], Ordu [vilâyeti].